

פתיחה לערכת שיעורים - "מהי השואה?"

צוות החינוך של מורשת בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ', מגיש ערכת לימוד בנושא "מהי השואה"

קהל היעד: ט' עד יב'

מורשת הוקמה בשנת 1961 על ידי חברי תנועת הנוער השומר-הצעיר אשר לחמו נגד הגרמנים ביערות ובגטאות. במורשת ארכיון עשיר, הוצאה לאור של ספרי מחקר ועדות ומרכז חינוכי המציע ימי עיון וסמינרים לבני נוער ולמבוגרים.

ב-1 בספטמבר 1939 פרצה מלחמת העולם השנייה עם פלישת הצבא הגרמני לפולין.

מיום זה במקומות שונים ברחבי אירופה וברחבי העולם חוו יהודים שינויים דרסטיים באורח חייהם. חלקם הוכנסו לגטאות בעיר הולדתם, חלקם נשלחו לגטאות בערים קרובות וחלקם בערים רחוקות. חלקם נשלחו למחנות, חלקם גורשו מביתם, חלקם נלקחו אל היער הקרוב ומצאו בו את מותם, חלקם הסתתרו, חלקם ברחו ועוד ועוד.

הרבה מהם עברו במקומות שונים בחוסר ודאות מה ילד יום.

השיעורים בערכה מתמקדים בחוויות שונות של מספר אנשים, שהיו ילדים או צעירים בתקופת המלחמה במקומות שונים ברחבי אירופה, על מנת להמחיש שכל אדם חווה אינספור חוויות, אתגרים, פחדים, בחירות ופרידות ומן המגוון ננסה להבין את גודל האסון שהתחולל בעם היהודי בתקופת השואה.

כל שיעור מלווה בקטעים מסרטי עדות מתוך הפרויקט "מדור לדור" שנעשה בשיתוף בין "מורשת", בית הספר "גוונים" מועצה אזורית מנשה ו"עמותת ראם".

נושאי השיעורים ופירוט העזרים:

שיעור 1: פרוץ המלחמה

השיעור פותח לראשונה את השאלה "מהי השואה?" ועוסק במפגש הראשוני של הילדים והילדות עם הנאצים ועם מאורעות מלחמת העולם השנייה במקומות שונים באירופה.

עזרים: סרטוני עדויות

מפת אירופה

שיעור 2: בדרכים

השיעור עוסק בחוויית הפליטות והנדודים של הילדים והילדות ברחבי אירופה.

עזרים: סרטוני עדויות

שיעור 3: בגטאות ובמחנות

השיעור חושף חוויות שונות של ילדים בגטאות שונים ומתחקה אחר חוויית החיים במחנה מעיניו של ילדה-נערה.

עזרים: סרטוני עדויות

שיעור 4: סוף המלחמה

השיעור בוחן את חוויותיהם של ילדים יהודים במקומות שונים באירופה עם סיומה של המלחמה ולאחריה וזיהוי האתגרים אשר איפיינו את התקופה הזו עבור יהודים בכלל וילדים בפרטי.

עזרים: סרטוני עדויות

שיעור 5: העלייה לארץ

השיעור עוסק בהמשך סיפורי חייהם של השורדים עם הבחירה וההכנות לעלייה לארץ ועם אתגרי ההתאקלמות בארץ לפני ואחרי קום המדינה.

עזרים: סרטוני עדויות

להרחבה:

- רנדולף ל' בראהאם ונתנאל קצבורג, **תולדות השואה - הונגריה**. הוצאת יד ושם, 1992.
- מיכל אונגר, **לודז' - אחרון הגטאות בפולין**. הוצאת יד ושם, 2005.
- שאול פרידלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים, שנות הרדיפות, 1933-1939**. הוצאת עם עובד, 1997.
- יצחק ארד, **תולדות השואה - ברית המועצות והשטחים המסופחים**. הוצאת יד ושם, 2004.
- ז'אן אנצ'ל, **תולדות השואה - רומניה - כרכים א+ב**. הוצאת יד ושם, 2002.
- שרה בנדר, **מול מוות אורב: יהודי ביאליסטוק במלחמת העולם השנייה 1939-1943**. הוצאת עם עובד, 1997.
- עורכים: ישראל גוטמן, מיכאל ברנבאום, אושוויץ: **אנטומיה של מחנה מוות**. הוצאת יד ושם, 2003.
- דניאל בלטמן, **צעדות המוות: 1944-1945**. בהוצאת יד ושם, 2010.
- ישראל גוטמן, **היהודים בפולין אחרי מלחמת העולם השנייה**, מרכז זלמן שזר, 1985.
- חגית לבסקי, **לקראת חיים חדשים: ניצולים ועקורים בברגן-בלזן ובאזור הכיבוש הבריטי בגרמניה 1945-1950**. הוצאת ספרים על שם י"ל מאגנס, 2005.
- אביבה חלמיש, **אקסודוס - הסיפור האמיתי: פרשת אניית המעפילים "יציאת אירופה תש"ז"**. הוצאת עם עובד, 1990.
- עורכת: אניטה שפירא, **העפלה: מאסף לתולדות ההצלה, הבריחה, ההעפלה ושארית הפליטה**, הוצאת עם עובד, 1990.

שיעור 1

פרוץ המלחמה

מטרות השיעור :

- פתיחת השאלה המרכזית- מהי השואה?
- למידה על פרוץ המלחמה דרך סיפורים של ילדים שונים.
- הבנה כי בשואה היו מצבים שונים וחוויות מגוונות ואין חוויה אחת זהה לכל יהודי בשואה.

מבנה השיעור :

פתיחה- הצפת השאלה המרכזית במערך

הסבר

רקע כללי

צפייה בקטעי עדויות

איסוף ודיון

סיכום

תוכן השיעור :

1. פתיחה :

המורה כותבת על הלוח "מהי השואה?" ומזמין את התלמידים לענות על השאלה (כותבת תשובות שנאמרות על הלוח)

2. הסבר לפתיחה :

שאלתי אתכם שאלה קשה, שאין לה תשובה אחת. בשיעורים הקרובים ננסה להציע את התשובות שלנו לשאלה "מהי השואה?", מתוך הכרות עם מספר סיפורים של אנשים שהיו ילדים בתקופת השואה ושרדו.

3. רקע :

מלחמת העולם השנייה פרצה באחד בספטמבר 1939 עם פלישת גרמניה לפולין. היהודים שחיו בפולין באותה העת הרגישו מיד את השינוי במציאות חייהם, אך תושביה היהודים של גרמניה חשו בשינוי כבר עם עליית הנאצים לשלטון בשנת 1933, ואולי אף לפני כן. לעומתם, היהודים שחיו בברית המועצות (מה שהיום רוסיה, אוקראינה, בלרוס, לטביה ועוד) פגשו בגרמנים רק מאוחר יותר, עם פלישת הגרמנים לבריה"מ ביוני 1941 (מבצע ברברוסה).

4. נראה עכשיו מספר קטעים מעדויותיהם של שורדים שהיו ילדים במלחמת העולם השנייה ולאחר מכן נשוחח עם החוויות שלהם. אחרי כל קטע כדאי לעצור ולהבין מה תואר בו.

- שרה מלר (לודז', פולין) <https://bit.ly/33tZAJ3>

- חווה מוזס (גרמניה) <https://bit.ly/3kl1wKy>

- חווה מוזס (כניסת הגרמנים להולנד) <https://bit.ly/3htDYkR>

- הדסה המבורגר (ביאליסטוק, פולין) <https://bit.ly/32zouI5>

- אפריים זוהרי (גירוש מפולין לבריה"מ) <https://bit.ly/3mqhyVh>

- חווה שליסר (הונגריה) <https://bit.ly/2Rqlibn>

5. איסוף ודיון:

- מהם המקומות בהם גדלו הילדים? (גרמניה, עיירה בדרום מזרח פולין, לודז' בפולין, בודפשט הונגריה) - מקרינים את מפת אירופה על המסך ומסמנים את המקומות.
- איך מתואר המפגש עם הגרמנים? מהם השינויים בחיי הילדים מרגע המפגש הזה? מתי מתחיל השינוי?
- מה אתם לומדים מהסיפורים השונים על מהי השואה?

6. סיכום השיעור:

בשיעור הזה נחשפנו לתחילתם של כמה סיפורים, המתארים את החוויה של תחילת המלחמה עבור ילדים באירופה. כבר כאן נפרשת לפנינו תמונה מגוונת של מצבים וחוויות. בשיעורים הבאים נלמד על התקדמות המלחמה, וננסה לענות על השאלה שפתחנו בה: "מהי השואה?".

עזרים:

מפת אירופה

שיעור 2

בדרכים

מטרות השיעור :

- המשך עיסוק ובירור השאלה : מהי השואה?
- למידה על קורות המלחמה דרך עיניהם של ילדים במקומות שונים.
- הבנה כי בשואה היו מצבים שונים וחוויות מגוונות ואין חוויה אחת זהה לכל יהודי בשואה.

מבנה השיעור :

פתיחה

רקע

שיחה

צפייה בסרטונים ועיבוד

צפייה בסרטונים ועיבוד

איסוף

סיכום השיעור

תוכן השיעור :

1. פתיחה :

בשיעור הקודם פתחנו את השאלה הגדולה "מהי השואה?", והכרנו התחלות של סיפורים של מספר ילדים מהתקופה בה פרצה המלחמה, או הגעת הכיבוש הנאצי אל מקום מגוריהם. בשיעור הקרוב נכיר עוד חלקים בסיפורים של ילדים, וננסה להבין מה ניתן ללמוד מתוך העדויות על האתגרים בהם נתקלו ילדים בתקופת השואה.

2. רקע :

עם פרוץ המלחמה, יהודים רבים גורשו מבתיהם, ורבים אחרים ניסו לברוח. חוויית הנדודים והריחוק מבית היא עניין מרכזי החוזר על עצמו בסיפורים רבים של שורדים ושורדות.

3. שיחה :

- אילו קשיים יכולים להיות במסעות הנדודים? (למשל: געגועים, חוסר ודאות, פחד, בדידות, רעב ועוד)

4. צפייה קטעים מעדויות על הדרכים ברחבי אירופה ועיבוד :

שלום צחור <https://bit.ly/2FJbN48>

שרה מלר <https://bit.ly/2RzWNZ3>

- אילו קשים נוספים עולים מהקטעים שראינו?
- מה הם האתגרים המיוחדים לילדים במצב כזה לדעתכם?

5. צפייה בקטעים מעדותה של חווה מוזס כילדה בדרכים ועיבוד :

חווה מוזס (נסיעה ברכבת כשאסור לדבר) <https://bit.ly/32xexuv>

חווה מוזס (מעברי הגבול והברחה) <https://bit.ly/2FHRnsE>

- אילו כוחות דרושים לילדה כל כך קטנה (בת 6 או 7) כדי להתמודד עם קשיים כאלה?

- מה יכול לתת לה או לאחרים כוחות מול כל הקשיים הללו?

6. איסוף

- מהם הדברים החדשים שלמדתם היום על חוויית הדרכים והנדודים של הילדים היהודים בתקופת השואה?
- אילו דברים נוכל להוסיף מתוך השיעור הזה להבנה שלנו על "מהי השואה"?

7. סיכום השיעור:

מלחמת העולם השנייה הביאה עימה עינוי וסבל לילדים רבים ברחבי אירופה ובעולם, עד כה הדימוי על מלחמות היו בעיקר סביב הלוחמים בשדה הקרב. בתקופת השואה, אוכלוסיות רבות, שבדרך כלל היו בעורף, הפכו להיות מעונות ומושמדות כיעד מרכזי למדידת הניצחון עבור המשטר הנאצי. ביניהם ילדים וילדות רבים. אנחנו זוכים לשמוע קטעים מסיפורי חייהם של ילדים ששרדו אך יש רבים מאוד שלא הצליחו לשרוד ואת סיפורם לא נזכה לשמוע.

שיעור 3

בגטאות ובמחנות

מטרות השיעור :

- המשך עיסוק ובירור השאלה : מהי השואה?
- למידת המושגים "גטו" ו"מחנה" דרך חוויות ילדים בגטאות ובמחנות במהלך המלחמה.
- הבנה כי בשואה היו מצבים שונים וחוויות מגוונות ואין חוויה אחת זהה לכל יהודי בשואה.

מבנה השיעור :

פתיחה

הצפה

הסבר קצר על גטאות

צפייה בסרטונים ועיבוד

הסבר על מחנות (כולל צפייה בסרטון)

שיחה

צפייה בסרטון ועיבוד

איסוף

סיכום השיעור

תוכן השיעור :

1. פתיחה :

בשיעורים הקודמים התחלנו לברר תשובות אפשריות לשאלה "מהי השואה?" ונמשיך גם בשיעור הזה.

כאשר אנחנו לומדים/ות, שומעים/ות או מדברים/ות על השואה, המושגים "גטו" ו"מחנה" חוזרים על עצמם פעמים רבות.

הרבה פעמים נראה תמונה או נשמע עדות אחת וממנה נסיק מה היה הגטו ומה הייתה חוויית החיים בו.

אך כפי שראינו בשיעורים הקודמים, גם חוויית החיים בגטו שונה מאדם לאדם. עניין זה נובע קודם כל מכך שכל גטו היה שונה ממשנהו, וגם מפני שחוויית החיים בתוכו הושפעו משלל גורמים: גיל, אופי, התקופה בה הגיעו ומשך הזמן שחיו בגטו, האם הגיעו כחלק משפחה או לבד, מצב נפשי, מצב רפואי ועוד ועוד.

2. הצפה :

מה אם כן הוא הגטו? מה ידוע לכם על החיים בתוכו ממה שלמדתם? ממה ששמעתם? ממה שקראתם?

3. הסבר קצר על גטאות :

גטאות:

הגטאות הוקמו לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה במדינות שהיו תחת הכיבוש הנאצי, בפולין ומזרח אירופה. מטרתם הייתה ריכוז היהודים בשטח מוגדר, בכדי להפרידם מהאוכלוסיה הלא יהודית. לאחר שהוגדר שטח מסוים, לרוב הוצאו ממנו כל מי שאינם יהודים והועברו לתוכו כל יהודי האזור/ העיר. בגטאות היו תנאי מחיה קשים - צפיפות, עוני, רעב, מחלות, חטיפות לעבודה והתעללויות.

אין שני גטאות זהים - התנאים, המוסדות, הגודל, הקשיים היו שונים בין גטו לגטו ותלויים בגורמים רבים (למשל - כמות האנשים שהוכנסו לגטו, יחס הממונים הגרמנים, ועוד)

- איך יחוו לדעתכם הילדים שכבר הכרנו חלקים מסיפוריהם, מציאות חיים של גטו?

4. צפייה בקטעי עדויות ועיבוד:

נצפה כעת בקטעים משתי עדויות המספרות על חוויות החיים של שתי ילדות בגטו.

- חווה שליסר (בודפשט, הונגריה) <https://bit.ly/2RuyBr6>

- מה הם הקשיים שמתארת חווה על החיים בגטו? (למשל- ללא הורים, ללא מים, רעב, חוסר מעש, שיעמום, אין חום אנושי ודאגה)

- הדסה המבורגר (ביאליסטוק, פולין) <https://bit.ly/3klgW1v>

- מהם הדברים שעוזרים להדסה להתמודד עם החיים הקשים בגטו?
- מה ההבדלים בין חוויית החיים שלה בגטו לזו של חווה?

5. הסבר על מחנות:

מהגטאות נשלחו יהודים רבים גם למחנות.

החל מעליית הנאצים לשלטון ועד סוף המלחמה הוקמו מחנות שונים שלהם היו מטרות שונות, ועבור אוכלוסיות שונות.

נצפה כעת בסרטון של מוזיאון "יד ושם" העוסק בשלל המחנות שהקימו הנאצים ברחבי אירופה.

קישור לסרטון:

https://www.youtube.com/watch?time_continue=15&v=cKycPLJ446k&feature=emb_lo

[go](#)

6. שיחה:

- מה לדעתכם חוו ילדים וילדות שהגיעו למחנה?
- מהם הקשיים שצפויים להם בתוכו?

7. צפייה בקטע מעדות על החיים במחנה:

הדסה המבורגר, אחרי שנתפסה מסתתרת עם משפחתה בבונקר בגטו נשלחת ברכבת, מעדותה נוכל לנסות לברר מה היא חוויה של ילדה בתוך מחנה ריכוז והשמדה.

- הדסה המבורגר <https://bit.ly/3hxOurA>

- מה הדסה עוברת מרגע שעלתה על הרכבת?
- מהם הדברים שנותנים לה כוחות להתמודד עם הפרידות הרבות ועם הקשיים בחיי המחנה לדעתכם?
- מה אתם משערים שיקרה בהמשך?

8. איסוף

- מהם הדברים החדשים שהבנתם מתוך השיעור על "מהי השואה?"

9. סיכום השיעור:

ילדים רבים חיו או הגיעו לגטאות ומחנות שונים במהלך מלחמת העולם שהשנייה. חוויית הקושי ושלל אתגרים היו מנת חלקם במקומות רבים. בדומה לסיפורים ששמענו על הילדים בדרכים בשיעור הקודם, גם בגטאות ובמחנות היו אינספור רגעים שכל ילד וילדה נאלצו להתמודד עם חוסר ודאות, פחד, פרידה, סכנת חיים, רעב, בדידות ועוד ועוד. נמשיך ונעקוב אחר סיפוריהם של הילדים לקראת סיומה של המלחמה, בשיעור הבא.

שיעור 4

סוף המלחמה

מטרות השיעור :

- המשך עיסוק ובירור השאלה : מהי השואה?
- הכרות עם המצבים השונים בהם היו יהודים עם תום מלחמת העולם שנייה.
- בירור המאפיינים היחודיים שהיו לחוויות הילדים היהודיים עם סיומה של המלחמה ואחריה.

מבנה השיעור :

פתיחה

רקע

צפייה בסרטון ועיבוד

צפייה בסרטונים ועיבוד

הסבר

שיחה

איסוף

סיכום השיעור

תוכן השיעור :

1. פתיחה :

בשיעורים הקודמים עסקנו בחוויות שונות של ילדים וילדות יהודים בתקופת מלחמת העולם השנייה במקומות שונים באירופה, מפרוץ המלחמה ובמהלכה. סיפרנו על פלישת הנאצים למקומות שונים באירופה, על הקשיים בדרכים ועל האתגרים הרבים בחיים בגטאות ובמחנות. השאלה העומדת לפתחנו היא, כיצד המלחמה נגמרה ומה היה על הילדים האלה כאשר הסתיימה. בשיעור הקרוב ננסה להבין מהו למעשה סוף מלחמת העולם, וכיצד חוו אותו הילדים ששרדו את השואה ברחבי אירופה.

2. **רקע:**

את השיעור הקודם סיימנו עם סיפורה של הדסה המבורגר שהייתה אסירה באושוויץ כנערה צעירה.

נחזור כעת לסיפורה וכיצד היא יצאה מהמחנה ומה קרה איתה כאשר הסתיימה המלחמה.

3. **צפייה בסרטון ועיבוד:**

- הדסה המבורגר (צעדות המוות) <https://bit.ly/35HXuYH>

צעדות המוות - לקראת סוף המלחמה, כאשר הצבא הגרמני נסוג בכל החזיתות, החלה גרמניה הנאצית לפנות את המחנות שהיו קרובים לחזית המזרחית ולהצמיד את האסירים מערבה לכיוון גרמניה. חרף התבוסה הבלתי נמנעת, הנאצים היו נחושים למנוע מהשורדים במחנות להשתחרר על ידי בעלות הברית. בצעדות המוות, האסירים אולצו לצעוד מרחקים עצומים בקור מקפיא, עם כמות מזערית של מזון, מים ומנוחה, אם בכלל. אלו שלא היו מסוגלים להמשיך לצעוד נורו לאורך הדרך. השחרור היה ממש מעבר לאופק אך עבור אותם הקרבנות היה זה תחילתו של שלב נוסף של סבל נוראי. רבים מהם נספו בחודשים ובימים (מקור- יד ושם). האחרונים של המלחמה

- מהם הדברים שעברה הדסה עם יציאתה ממחנה אושוויץ?
- איך היא מתארת את סוף המלחמה?
- אילו רגשות עלו בה להבנתכם עם קץ המלחמה?
- מה לדעתכם צפוי לה בהמשך?

4. **צפייה בסרטונים ועיבוד:**

נצפה כעת בקטעים נוספים של שורדים שמספרים על חוויותיהם בסוף המלחמה

- חווה שליטר <https://bit.ly/2RskiDF>

- שלום צחור <https://bit.ly/3c0XmEH>

- שרה מלר <https://bit.ly/3c56IPR>

גבעת הביבה 37850, דואר נע מנשה, טלפון 050-6365738, פקס 04-6309305,

machon.moreshet@gmail.com

- אפרים זוהר <https://bit.ly/2RvpBlu>

- מה קורה עם הילדים היהודים בסוף המלחמה?
- מה מעסיק אותם?
- מה הבחנתם שעוזר להם?
- מה האתגרים החדשים שעומדים בפניהם להבנתכם?

5. הסבר:

בתום חמש שנים ושמונה חודשים, עם כניעת גרמניה ללא תנאי ב- 8 במאי 1945, הסתיימה מלחמת העולם השנייה באירופה. המלחמה הזו הייתה ההרסנית והאכזרית ביותר בתולדות האנושות: יותר מ- 60 מדינות היו מעורבות בה, כ- 110 מיליון חיילים השתתפו בה, ומעריכים שהיא גבתה כ- 60 מיליון קורבנות, ביניהם כשישה מיליון יהודים, קורבנות השואה. שטחים גדולים, ערים וכפרים שלמים ברחבי אירופה נחרבו ומיליוני אנשים איבדו את בתיהם.

6. שיחה:

- לאן ימשיכו מכאן הילדים היהודים?
- מה לדעתכם האתגרים שצפויים להם הלאה?

7. איסוף

- מה הוסיף לכם השיעור הזה בניסיון לתת תשובה לשאלה "מהי השואה?"

8. סיכום השיעור:

מלחמת העולם השנייה נגמרה, אך האתגרים של השרידים ממשיכים גם לאחריה. המשפחות, אם נותרו, מצליחות להיות לעיתים משען ולספק תמיכה. הילדים שנותרו יתומים, לעיתים לדם בעולם וללא בית או קהילה שתדאג להם. עליהם למצוא כעת את דרכם, אחרי שנים ארוכות של סבל וקושי, כשהעמיד עדיין לוט בערפל והקושי הרב עדיין נמצא.

שיעור 5

העלייה לארץ

מטרות השיעור :

- הכרות עם החוויות השונות של העלייה לארץ עבור ילדים וילדות שורדי השואה.
- הבנת המורכות והאתגרים של העלייה לארץ עבור השורדים.
- איסוף התובנות ביחס לשאלה: מהי השואה?

מבנה השיעור :

פתיחה

רקע

הצפה

צפייה בסרטונים ועיבוד

צפייה בסרטון ועיבוד

איסוף

סיכום השיעור

תוכן השיעור :

1. פתיחה :

בשיעורים הקודמים פתחנו והתבלבלנו יחד בשאלה "מהי השואה?".
בשיעור האחרון עסקנו בסיום המלחמה ובחוויות השונות של ילדים יהודים ברחבי אירופה.
אם כן, מה עומד בפנינו כדי לענות השאלה שהצבנו בתחילה?
כלל העדויות ששמענו הן של אנשים שזכו להקים משפחה ולחיות חיים מלאים כאן במדינת ישראל,
וזהו פרק נוסף בקורותיהם. פרק חייהם הסובב סביב העלייה לארץ חשוב גם הוא לברור התשובות
האפשריות לשאלתנו.

2. רקע :

עם תום מלחמת העולם השנייה הייתה עדיין ארץ ישראל תחת שלטון בריטי ("המנדט") ושערי
הארץ היו סגורים למי שלא היה לו/ה אישור עליה מטעם הבריטים ("סרטיפיקט"). גם השורדים
שרצו לעלות מיד לארץ ישראל לא בהכרח יכלו.

3. הצפה :

- מה לדעתכם יהיו האתגרים של הילדים והילדות בעליה לארץ?

4. צפייה קטעים מעדויות של הילדים ועיבוד :

- חווה מוזס <https://bit.ly/3c3sovC>
  - שלום חצור <https://bit.ly/3hzPICo>
  - הדסה המבורגר <https://bit.ly/3kkDVKe>
  - אפרים זוהרי <https://bit.ly/3miTWCd>
  - חווה שליטר <https://bit.ly/3izgLiz>
- באילו קשיים נתקלו הילדים והילדות? (למשל- יתמות, בדידות, אי ודאות, חוסר בשפה, עוני, סכנה ביטחונית, חסכים בעקבות שנות המלחמה, חוסר ביטחון כלכלי ועוד)
  - ממה לדעתכם נובעים ההבדלים בקשיים בהם נתקלו?

- מהם הדברים שסייעו להם בהתמודדויות עם כלל הקשיים? (למשל- מסגרת תומכת, משפחה, תחושת שליחות)

5. צפייה קטע מעדות ועיבוד:

- שרה מלר <https://bit.ly/3hvFF19>

- מה דעתכם על המשפט האחרון של שרה "בשבילי המלחמה נגמרה כשהגעתי ארצה?"
- אילו תחושות הוא מעלה בכם?
- האם אתם/ן חושבים/ות ששאר הילדים היו מזדהים עם משפט כזה? מדוע?

6. איסוף

- נסו לנסח בשני משפטים תשובה לשאלה המרכזית "מהי השואה?" מתוך מה שלמדתם/ן במערך כולו. נבקש ממספר תלמידים/ות לשתף במה שכתבו.

7. סיכום המערך:

בשיעורים האחרונים הכרנו חלקים מתוך סיפורים של שישה שורדי שואה שהיו ילדים בתקופת המלחמה.

נחשפנו לרגעים קשים, מאתגרים וגם מעודדים שעברו הילדים והילדות מפרוץ המלחמה ועד עלייתם והתמקמותם בארץ ישראל/מדינת ישראל.

זכינו לשמוע מפיהם של שורדים, ומתוך קולותיהם לנסות ולהבין את גודל האסון שהתחולל על האנושות ועל העם היהודי בתקופת מלחמת העולם השנייה ולאחריה.

הסיפורים הללו ימשיכו ללוות אותנו בזכרנו את שלל החוויות והתחושות שעלו.